

Hidtil har redaktionens bidrag optaget en temmelig stor del af pladsen. Det er ikke hensigten, at det skal fortsætte. Ikke fordi vi ikke ønsker at præge "poetik" - dets berettigelse ligger bl.a. i, at der er en linie - men dels vil vi gerne have flere med, dels vil vi gerne bringe bidrag, som ligger udenfor vor normale linie. Det er jo ikke nogen hemmelighed, at tidsskriftet har mødt modstand; mange har erklæret deres modvilje, men vi har ingen principielle diskussionsindlæg set. Det ville være nyttigt at få en debat i gang, ikke blot som hidtil indenfor rammerne af "poetiks" principielle stilling, men også om denne. Og vi vil i det hele taget gerne i højere grad have læserne til at præge tidsskriftet. På det mere praktiske plan er det til dels lykkedes at nå, hvad vi har ønsket: "poetik" er blevet et forum for opgaver, der er udarbejdet i forbindelse med universitetsøvelser. Dette stof må meget gerne tage til i omfang, - det er et af tidsskriftets vigtigste formål at skabe et forum for disse arbejder. Det skandinaviske samarbejde er det endnu ikke lykkedes at etablere i tilstrækkeligt omfang, men vi kan da i denne serie allerede annoncere et bidrag fra Norge og et fra Sverige. Beklageligvis er "poetik" ikke trængt særlig langt ind hverken i Sverige eller Norge, men det håber vi kan afhjælpes nu, da vi er blevet tilknyttet Akademisk Forlag. Det forekommer ganske utilfredsstillende, at de skandinaviske lande fører hver sin litteraturvidenskabelige debat. En vis tankeudveksling sker der naturligvis, men der er langt igen for mulighederne er udnyttet blot nogenlunde i den grad, de kunne udnyttes. Et tidsskrift, hvor artikler kan komme frem nogle få måneder efter, at de er skrevet, må være et godt middel i denne sammenhæng.

red.

GRUNNLAGET FOR EN LITTERATURSOSIOLOGI.

Af Irene Iversen

Jeg skal i denne artikkelen forsøke å skissere opp noen av hovedpremissene for en sosiologisk litteraturanalyse, og muligen grunnlaget for å vurdere om litteratursosiologien må bli en hjelpevitenskap for den "virkelige", "rene" litteraturvitenskapen, eller kan være adekvat vitenskap om litteraturen i det hele.

Den litteratursosiologiske metoden er blitt meget aktuell i det siste, vi kan se det på nye utgaver og oversettelser av verkene til den ungarske filosofen Georg Lukacs, og interessen for den rumensk-franske kritikeren Lucien Goldmann, på en gang regnet for fransk ny-kritiker, marxist og strukturalist, (men genetisk-strukturalist). Det finnes andre litteratur-sosiologiske forsøk enn de som representeres av Lukacs og Goldmann, men jeg skal holde meg til disse to og bare henvise til en artikkel av Jacques Leenhardt om de forskjellige retninger, (god bibliografi), for dem som skulle være interessert. (Se 11).

Når en kan behandle Georg Lukacs og Goldmann under ett, så henger dette selvsagt sammen med at de begge er marxister og står på et felles filosofisk grunnlag. Men de tar f.eks. begge avstand fra andre marxistiske litteraturkritikere som Mehring og Plekhanov på viktige punkter, så dette er ikke tilstrekkelig grunn. Hovedsakelig finner vi knutepunktet mellom de to i Lukacs ungdomsverk, "Historie og klassebevissthet", som kom ut på tysk i 1923. Før dette hadde Lukacs arbeidet med estetiske problem i verk som også er meget kjente: "Die Seele und die Formen" og "Die Theorie des Romans", samt et verk om det moderne drama gitt ut på ungarsk, men "Historie og klassebevissthet" markerer overgangen til et marxistisk syn, og han kritiserer der de filosofiske retningene som hadde preget hans tidligere arbeider: kantianismen og hegelianismen. Goldmann har hentet hovedtankene bak sin metode i dette siste verket, men også i de to første finner han vesentlige begrep, som han bruker i sin sosiologiske litteraturbetragtning.

Det er mulig, at jeg i denne framstillingen kan komme til å vurdere Lukacs' verk fra 1923 ut fra den tolkningen Goldmann gir (bl.a. på sine forelesninger i Paris siste vinter), "Litteratursosiologi" blir da i det følgende syntesen "Lukacs t.o.m. Historie og klassebevissthet + Goldmanns genetiske strukturalisme".

Lukacs' omfattende produksjon etter 1923 vil Goldmann ikke uttale sig om, selv om han sikkert må kjenne det. Jeg skal ikke våge meg inn på noen vurdering av de forandringer i hans metode som ganske sikkert er å finne der.

Goldmann regnes altså med til den meget heterogene franske nykritik, og dermed faller det naturlig å konfrontere den sosiologiske betraktningssmåten som han anlegger f.eks. på Pascal og Racine, med andre tendenser i Frankrike idag. Jeg kommer til å ta opp ulikhetene mellom Goldmann og kritikere som

Roland Barthes, Ricardou, Genette, men det kan med en gang være klart at jeg der har valgt meg ute en slags mulig motstander, fullt klar over at en virkelig behandling av det disse står for ville kreve grundigere studier. Jeg håper man ikke vil ta meg det ille op at jeg likevel referer til visse tendenser som jeg synes å se i sentrale verk av den lingvistisk/strukturalistisk orienterte litteraturkritikk og at jeg ikke dermed avskjærer enhver mulig dialog.

1. "Mening" som entydigt objekt? Barthes: *multiplicité des sens*."

En av grunnene til at litteratursosiologien er blitt oppfattet som en del av den nye kritikken er vel å finne i slagordet om "multiplicité des sens" som Roland Barthes i sin tid lanserte. Dette åpnet for et syn på litteraturkritikken som mange mulige og likestilte 'lectures' av de litterære tekster, og her kunne sosiologien komme inn som en ny synsvinkel, behjelpelig med å øke rikdommen i verket, gi oss muligheten for å se enda en ny mening i det. Problemet er at Goldmann selv pretenderer atskillig mer enn som så. Han går så langt som til å hevde at vitenskapen om litteratur for å nå eksakt kunnskap om sitt emne, må være sosiologisk.

Denne påstanden vil mange opfatte som et ideologisk farget utsagn, basert på en apriori oppfatning om hva som er det viktigste ved litteraturen, slik at også metoden blir konstruert for å finne det en søker, nemlig forbindelse mellom litteratur og samfunn. Det vil bli mer forståelig at Goldmann ikke tar anklagen om å ha forutfattete meringer særlig tungt, når en kjenner hans utgangspunkt: Lukacs' analyse av filosofienes og teoriens sosiale betingethet, slik vi finner den i "Historie og klassebevissthet". For Lukacs og for Goldmann står ingen teori fri for "subjektive" forutsetninger eller verdidommer. For dem handler menneskehetens historie om praktisk strukturering av virkeligheten, og teoriene er en del av denne virksomheten. Teoretikeren som står innenfor historien og den menneskelige virkelighet, vil dermed heller ikke kunne skille tydelig mellom subjektivitet om hva som er vesentlig, og ren oppregning av fakta. Enhver beskrivelse av virkeligheten vil basere seg på en vurdering om hvilke fenomen som naturlig hører sammen, hvilke som er viktige og hvilke mindre viktige. Jeg skal komme tilbake til hvordan dette utgangspunktet lar seg forene med noen teori i det hele tatt, men bare først bemerke at ut fra dette kan en stille seg meget skeptisk overfor enhver pretensjon om å beskrive eller å klassifisere "objektivt", uten samtidig å fortolke og forklare, hva enten det gjelder litteratur eller samfunn.

Et annet moment som Lukacs tar opp fra Hegels filosofi, eller retttere som marxismen har overtatt derfra, er den spesielle distinksjonen mellom det konkrete og det abstrakte. Det konkrete er det som er forstått som del av en større helhet, med sine forbindelsesledd til denne og til de andre konstituerende elementene i den. Dersom en befatter seg med de umiddelbart gitte fenomen i samfunnet, og ser dem isolert som forståelige i seg selv, abstraherer en i virkeligheten og vet ikke om en befatter seg med vesentlige ting. Alle fenomen må altså knyttes til den helhet som de er en del av for å bli forstått, og dette gjelder også teo-

riene. Teoriene oppfattes som en del av den sosiale praksis, og dermed er det bare tilknyttet denne de kan forstås som annet en gitt, isolert og abstrakt fenomen. Men dermed vil også Lukacs begrunne spørsmålet til en deskriptiv metode, om den i virkeligheten befatter seg med vesentlige problem, og hvordan dette i tilfelle kan kontrolleres.

De spørsmålene som Lukacs reiser med sine formuleringer synes å ha relevans for all litteraturkritikk, og for alle humanistiske vitenskaper. Konfronterer en dem med de teorier om litteraturen som Roland Barthes har utformet i "Critique et verité", vil en oppdage en interessant problematikk. På den ene siden ser det ut til at Barthes fører ut til sin ytterste konsekvens erkennelsen av at enhver teori, enhver tolkning av mening vil være betinget. Han slutter at et verk kan ha et mangfold av meninger, at vitenskapen ikke kan bestemme hva som egentlig er verkets mening. På den andre siden ser han ut til å utvikle (særlig etter *Critique et vérité*), et stadig sterkere håp om en beskrivende og klassifiserende virksomhet som kan definere verkets mulige meninger, denne gangen en virksomhet befridd fra den subjektive betingethet hos forskeren. Henger denne formuleringen sammen med at språket for Barthes (og for de andre strukturalistene) har en helt annen status enn for Goldmann?

Ulikhetene i oppfatning som vi skal se her, kan også være knyttet til hele den grunnleggende teori om samfunn og om historisk utvikling. I vurderingen av språkets status innenfor all menneskelig virksomhet, er forskjellen umiddelbart tydelig. Goldmann har ikke befattet seg med språket som spesifikt problem, men når man tvinger ham til å uttale seg, vil han gjerne definere språket som grunnleggende "et middel som mennesket har til kommunikasjon". Skjematisk kunne en formulere standpunktet til Barthes og den strukturalistisk-lingvistiske kritikken som et syn som legger hovedvekten på symbolspråket som "système contraignant", et system som har sine selvstendige og tvingende utviklingsrytme, som en ikke kan forklare i forhold til det direkte refererende budskap det kommunikerer. (Barthes snakker om "Un devenir endogène de la structure du message littéraire" (2) s. 34) Annetsteds i samme bok hevder han at "les fonctions intramondaines du message restent en définitive soumises à sa fonction structurale". Hos Ricardou og Genette er det mest sentrale begrepet "l'écriture", en kategori som Ricardou betegner med at "les mots pensent pour nous", og hvor undersøkelsen rettes mot det som "skjer med oss i språket". For Goldmann er den distinksjon som Barthes gjør, mellom dagligspråk og litterært språk ikke vesentlig, også i litteraturen vil kommunikasjonen 'le message' bryte gjennom systemet.

2. Piaget: *Subjekt og objekt i strukturdanningen*.

La det med en gang være klart at det spørsmål som disse ulike formuleringene reiser, ikke kan besvares på et filosofisk eller idekritisk grunnlag, at det er i det konkrete studiet av språket og i fortsatt psykologisk forskning at en

kan regne med å finne en eventuel løsning. Idag ser det ennå ut som om lingvistikens og psykologiens forskningsresultater ennå er gjenstand for tolkning og gir argumenter til forskjellige kritikere og filosofer. Lukacs' og Goldmanns litteratursosiologi er som sagt marxistisk begrunnet, men på tross av at de da vil ha visse felles metodiske utgangspunkt, kan en ikke si at marxismen ennå innebærer noe entydig epistemologisk eller språkteoretisk system. Goldmann mener å ha funnet en vitenskap om mennesket, som på en gang er empirisk begrunnet og møter marxismen på dets vesentligste punkter, i Jean Piagets omfattende verk. I to essays i "*Recherches dialectiques*" peker han på at Piagets teorier om den menneskelige atferd er i overensstemmelse med marxismens grunnleggende axiom om enhet mellom teori og praksis. Dette axiomet innebærer at en oppfatter den menneskelige tanke og dets produkter som nøyte knyttet til praksis, det vil si til den stadig mer omfattende innvirkning på verden som omgir det. Piaget formulerer strukturene i psykologien som et "*system av transformasjoner, men hvis opprinnelse er operativ og altså skriver seg fra en forutgående danning av adekvate instrumenter.*" Strukturdannelsen ses generelt som en reflekterende abstraksjon, hvor en ikke kan skille tydelig mellom subjekt og objekt, men som nettopp uttrykket *mötet* mellom disse, - fra vekselvirkningen mellom barnet i stadig utvikling og dets fysiske og sosiale miljø, til konfrontasjonen mellom våre skjema for forståelse av virkeligheten, og de problem nye fenomen og forandrete situasjoner stiller oss. Piaget har utviklet sin teori på grunnlag av langvarige eksperimenter med barn og har lagt ned et stort arbeid i en vitenskapsteori og en epistemologi. I fjor ga han ut en bok om strukturalismen, (3) og i innledningen til et kapittel om lingvistikk sier han der om språket at det er en kollektiv institusjon som påtvinger seg individet. . "qui se transmet de facon coercitive aux individus, de g nerations en g nerations depuis qu'il y a des hommes, et dont les formes particulieres (ou langues) actuelles d rivent sans discontinuit  de formes ant rieures. . ." "Bref, en tant qu'ind pendant des d cisions individuelles, . . . le langage constitue une cat gorie privil gi e dans les r alit s humaines". Likevel synes han å vise i siste avsnitt av det samme kapitlet at dersom en går til utviklingen av de logiske kategorier hos barn som er dövstumme eller blinde, finnes det en tydelig sammenheng mellom denne utviklingen og deres praksis, deres møte med omverdenen. De språklige strukturene synes ikke å hjelpe den manglende tilegnelsen av grunnleggende klassifiseringer osv. hos blinde barn, mens dövstumme utvikler sitt symbolspråk på tross av manglende språkkommunikasjon.

Tanken om at subjekt og objekt ikke kan skilles fra hverandre i den menneskelige virkelighet, og at dessuten strukturdannelsen må regnes for et ikke-bevisst fenomen, synes å være felles for litteratursosiologiens strukturalisme og andre strukturalistiske retninger, og vi finner de samme problemene allerede i Lukacs' "Historie og klassebevissthet", men det er meningen å forsøke å vise at ulikhetene likevel er store i løsningen som gis på de forskjellige problemene. Det

er ikke vanlig å regne "Historie og klassebevissthet" som noe viktig verk i forbindelse med litteraturteori, men jeg tror dette kan skyldes en misforståelse, og i den debatten som forgår om strukturalisme og vitenskapsteori idag, kan dette verket belyse noen meget viktige spørsmålstillinger. Det er et faktum at Lucien Goldmann direkte henviser til Lukacs selv, men en har da gjerne regnet med at det gjaldt utelukkende hans to første verker om genrene og det tragiske livssyn.

3: Lukacs: Ungdomsverkene. Form og essens.

Problematikken i de to ungdomsverkene som er kjent i Vest-Europa fordi de kom ut på tysk, (i motsetning til et verk om det moderne drama som Lukacs skrev på ungarsk), er ikke så klart kunnskapsteoretisk som senere litteratursosiologisk litteratur, og omhandler estetikkens, kunstverkets plass i menneskets streben etter innsikt i livets mening, i forholdet mellom sjelen og det absolutte..

I "*Die Seele und die Formen*" rettes oppmerksomheten mot hva som utgjør verkets essens - dets vesentlige innhold, og som danner dets form. Det tragiske er en slik *form*, en slags selvstendig meningsstruktur, som uttrykker en bestemt visjon av verden og av mulighetene for å søke absolutte verdier. For forfatteren er den tragiske visjon den eneste ekte form, fordi den betyr at en anerkjenner menneskets begrensning og døden som endelig grense for individet. Det eneste mulige skapende verk representeres av kunsten.

I romanteorien situeres ikke lenger formene eller de estetiske strukturer i forhold til det absolutte, men innenfor en slags transcendent tilblivelse av former. En kan imidlertid alt skimte en historisk betraktningsmåte, naturlig nok fordi historien oppfattes som en del av ideenes utvikling, i det hegelienske perspektivet som preger analysen. Det er denne tendensen som senere er blitt tatt opp av Goldmann i forsøket på å grunnlegge en materialistisk romanteori.

"*Die Theorie des Romans*" er altså et "idealistisk" verk som forklarer forandringer i genrene ut fra deres immanente utviklingstendenser. Overgang fra en genre til en annen skjer ved overgang fra et bestemt syn på verden og på den menneskelige søken etter verdier, til et nytt. Eposets form bunner i et forhold hvor helten uproblematisk kan ta for gitt at hans univers, hans liv har en mening. For helten i dramaet gis der ingen utvei, ingen mulig søken etter verdier i denne verden, men romanhelten gir ikke opp denne søken etter mening. Det paradoksale skjer i romanen at dens helt styres av en mislykket søken etter verdier som bestemmer hans utvikling. Bruddet mellom helten og verden er for stort til at hans søken kan føre fram, men samtidig eksisterer det mellom dem et tilstrekkelig fellesskap til at den ikke gis opp. I romanene regjerer disse ekte verdiene, som vil være ulike fra verk til verk, i virkeligheten heltens tilværelse og hele verkets univers, men på en implisitt måte. Verkets mening kan bare forstås i forhold til denne skjulte søken etter verdier. Men det er karakteristisk at disse verdier ikke uttrykkes eksplisitt, de er der som organisasjonsprinsipp, danner den verdensanskuelse som er romanenes innhold og skaper dens form.

4: Historien som meningsdannende prinsipp.

Med "*Historie og klassebevissthet*" har Lukacs gått over på en marxistisk posisjon. Overgangen fra et hegeliansk til marxistisk syn ter seg for forfatteren selv som innsikt i at den historiske prosessen inkarnerer dialektikkens bevegelse, og at tankens bevegelse bare blir en del av historiens enhetlige prosess. "Historien blir historien om de tingformer (i den tyske originalen "Gegenstand-formen), som danner menneskets miljø og indre verden, og som det bestreber seg på å beherske teoretisk, praktisk, kunstnerisk osv. Når en, ved å forene teori og praksis, har oppnådd muligheten til å forandre virkeligheten, har det absolutte og dens motpol, relativismen, utspilt sin rolle" skriver han i essayet om proletariats bevissthet, og dette sitatet situerer allerede den litteraturteorien som bygger på Lukacs.

Selv avskriver Lukacs nå sin romanteori, som hadde satt den estetiske skapervirksomheten som en selvstendig og i seg selv meningsfylt virksomhet. Det er ikke lenger bare den estetiske form som kan være meningsfylt; som for alle andre menneskelige forhold gjelder det at dens mening gis i forhold til "la totalité" - helheten av samfunnsmessig historisk utvikling. Historien er nå blitt det meningsdannende prinsipp. Den sterke aksentueringen av helhetskategorien er inspirert av Hegel, men Lukacs forsøker nå å vise at Marx har slått fast at det dreier seg om en historisk og sosial kategori. For å gripe meningen i et enkeltfenomen eller delaspekt ved den menneskelige virkelighet, er det ikke lenger snakk om å situere dem i forhold til det absolutte eller ideenes utvikling; som de framstår for oss umiddelbart er de *abstrakte*, deres *konkrete* mening forstås først når en har erkjent deres forbindelsesledd med helheten, dvs. den historiske prosess. Som for alle øvrige menneskelige forhold gjelder dette selvsagt også litteraturen.

Selv så grovt skissert er det kanskje mulig å se at vi her finner grunnlaget for den kritikk som Lukacs og andre marxister, (Adorno, Goldmann og Lefebvre) över mot det de mener er borgerlig teoridannelse og for deres analyser av forbindelsen mellom borgerlig teori og det borgerlige samfunn. *Tingliggjöringen* er et sentralt begrep i denne forbindelsen. De fleste vil nå kjenne hovedtrekkene i en analyse som Lukacs er den første til å ta opp igjen etter Marx, og hvor han viser hvordan det kapitalistiske økonomiske system favoriserer oppfatningen av økonomiske relasjon som relasjoner mellom ting, uten egentlig sammenheng med de menneskelige forhold. (Se om dette f.eks. Goldmann om "la Réification". 6). Visse økonomiske og sosiale forhold tas for gitte eller "objektive" lover som en ikke kan forandre, bare akseptere eller forkaste rent etisk. *Tingliggjöringen* impliserer også det mekaniske skille, som vi alt har vært inne på, mellom subjekt og objekt i samfunnsforhold og -vitenskaper, og at alle fenomen betraktes ut fra *enkeltindividets perspektiv*. For marxismen er derimot subjekt og objekt to begrep som ikke på noen måte kan skilles fra hverandre i historien, fordi menneskets miljø, dets "tingverden", har formet og betinget alle de kategorier som mennesket i sin tur går til historien med for å forandre den. Denne er-

kjennelsen er ifølge Lukacs nødvendig for endelig å overvinne den tingliggjorte bevissthet og ha virkelig kunnskap om verden og bare mulig i et perspektiv som plasserer klassen, den sosiale gruppe som det virkelige subjekt.

5. Basis og overbygning.

Begrepet tingliggjöring og overvinnelsen av den, slik Lukacs formulerer dette i *Historie og klassebevissthet* og Goldmann fører det videre, reiser minst to viktige problem. *Lucien Sebag* tar opp dette i sin bok om *marxismen og strukturalismen*, 7), hvor han angriper og polemiserer mot det han kaller "le primat de l'économique". Dette berører den kjente problematikken omkring "basis og overbygning", og det er vel ingen tvil om at Lucien Sebag i sin bok peker på vesentlige mangler i marxistisk teoridannelse, tendensen til å oppfatte forholdet mellom samfunnets økonomiske basis og dets overbygninger: teorier, filosofiske system og litterære uttrykk, som mekaniske avspeilinger av denne materielle virkelighet. En kan imidlertid ikke plassere hverken Goldmanns sosiologi eller Lukacs fra "*Historie og klassebevissthet*" blant disse 'mekaniske' marxistene, men de går heller ikke over på strukturalismens standpunkt i den grad det betyr at hovedvekten legges på de transhistoriske faktorer og systemtvang i utviklingen av symbolspråket f.eks..

Felles for alle former for litteratursosiologi og for de forskjellige retninger innenfor marxismen er selvsagt at en ser en meget nær forbindelse mellom litteraturen og det samfunn den skapes i, men nyanseforskjellene er store når det gjelder å formulere hvordan denne forbindelsen kan påvises konkret. Innenfor marxismen pleier en å plassere Lukacs og Goldmann som representanter for en historisistisk retning. Sebags anklage om mekanisk sammenstilling av økonomiske og 'åndelige faktorer' treffer likevel ikke i første omgang. Som vi alt har pekt på, står helhetsbegrepet sentralt og i essayet om Rosa Luxemburg framholder Lukacs at dette er det viktigste begrepet i marxismen, viktigere enn betydningen av de økonomiske forhold i samfunnet. Erkjennelsen av at helheten bestemmer enkeltfenomenenes betydning, betyr også at en innser at visse økonomiske forhold kan være bestemt av en helhet hvor visse eldre teoridannelser og ideologier går inn som konstituerende ledd. Goldmann kommer inn på problemet bl.a. i kap. III av boka *Sciences humaines et philosophie*, hvor han bemerker at historien består av en kontinuerlig prosess av strukturering og destrukturering, og at det dermed alltid vil finnes overgangsformer, såvel på det sosiale som på det teoretiske plan. Disse 'formes de passage' vil være uttrykk for en sosial struktur som er i oppløsning, og i dem vil man kunne finne "l'action aussi bien du besoin immanent de cohérence de l'ancienne idéologie que de l'action contraire des forces sociales qui brisent les cadres de cette cohérence pour constituer progressivement les éléments de la nouvelle vision (du monde)."

Begrepet 'vision du monde' hos Goldmann gir plass ikke bare for en enkel 'verdensanskuelse' som en kunne tenke seg som en gjenspeiling i bevisstheten

av 'produksjonsforholdene', men er en struktur som samler helheten av praktiske og teoretiske erfaringer som en *gruppe* av individer utarbeider, og hvor også overleverte og foreldete verdier, f.eks. der det dreier seg om en gruppe som 'overlever' en sosial omveltning, kan gjøre seg gjeldende. Men det er ingen grunn til å legge skjul på at denne siden av saken har fått mindre plass i utarbeidelsen av en litteratursosiologi enn betoningen av den sosiale praksis som grunnleggende for all teoridanning, skapingen av litteratur innbefattet. I det samme kapitlet av *Sciences humaines et philosophie*, hvor han behandler overgangsformer og tradisjonsbetingete fenomen, hevder Goldmann at en kan våge å påstå at i alle de samfunn vi hittil har kunnskap om, kan det vises empirisk at "for den største delen av menneskeheten har den økonomiske aktivitet hatt grunnleggende betydning for måten å tenke på." Vi har alt nevnt at utsagnet også begrunnes utfra Piagets erkjennelsesteoretiske forskning. Når han formulerer forholdet slik, og når han opererer med et begrep som homologi mellom samfunnsstrukturene og strukturene i det litterære verk, blir det for mange svært vanskelig å se at det ikke likevel på nytt dreier seg om det man gjerne kaller 'gjenspeilingsteorien', eller at man står overfor et uløselig paradoks. På den ene siden legges det vekt på at all sosial praksis, såvel som alle teoretiske forsøk på å beherske denne, er betinget og skapt av historien. Det hevdes at for å forstå litteraturen såvel som vitenskapelige teorier, må en gå til den sosiale og historiske situasjonen de er skapt i og hvor de kategorier og verdinormer er utformet, som danner strukturene i et kulturelt verk. Slik forstår en teorier og handlinger konkret, dvs. som *funksjonelle i en helhet*. Samtidig kritiseres altså de borgerlige økonomiske teorier og borgerlig filosofi fordi de gir inntrykk av at vår virkelighet består av objektive lover og stivnete tingformer som mennesket ikke kan bli herre over.

6: Den sosiale klasse som skapende subjekt.

Hele denne motsetningen kan bare forstås når en innfører begrepet det kollektive subjekt, eller den sosiale klasse som det skapende subjekt i historien. For Lukacs og for marxismen for øvrig har en først vunnet muligheten for å oppheve tingliggjøringen på et visst punkt i den historiske utvikling, nemlig når det med proletariatet fantes en klasse som gjennom sin umiddelbare sosiale væren blir tvunget til å gjennomskue og overskride de økonomiske forholdenes tingkarakter og befri filosofien fra en kontemplativ holdning til problemene. For at denne klassen skulle gjenfinne de menneskelige relasjoner og befri seg selv, måtte den skjønne at historien er forandring, og ikke fastlåste, evigvarende systemer. Klassen generelt orienterer seg praktisk mot å forstå og beherske verden, og en ny klasse vil forsøke å bryte ned de strukturene som hindrer den i sin utvikling. I dette perspektivet blir det mulig å se at historien, slik Lukacs formulerer det: "... consiste précisément en la dégradation de toute fixation en illusion: L'histoire est justement l'histoire

du bouleversement ininterrompu des formes d'objectivité qui façonnent l'existence de l'homme." (På dette punktet kan Lukacs begrunne sin tro på en sosialistisk revolusjon. Proletariatet oppfattes som den klasse som tvinges til å erkjenne den virkelige forbindelsen mellom de umiddelbare fenomen og helheten av samfunnsrelasjoner, og det vil tvinge gjennom et nytt samfunn ved revolusjon, i og med sin oppfatning av subjekt og objekt som identiske i historien, er det ingen grunn for Lukacs til å tvile på at den materielle situasjon en klasse står i, også vil medføre en adekvat erkjennelse og påfølgende handling. Klok av skade framholder Goldmann at dette var et utslag av Lukacs hegelpåvirkning, og velger å definere forholdet som *delvis identitet mellom subjekt og objekt*. I denne forbindelse ville det være interessant å drøfte begrepet "mulig bevissthet", som står sentralt i marxistisk sosiologi, men det skulle snart være på tide å nærme seg 'litteraturvitenskapen' igjen).

Når Lukacs legger vekt på at det gjaldt om å komme fram til et begrep som lot en se historien som bevegelse, kan en gjerne kalle dette en *verdidom og et a priori*. Goldmann går så langt som å formulere marxismen som en 'tro' på historisk utvikling, et praktisk postulat som bare kan realiseres i den grad en tror på det. (Se *Le Dieu caché*, kap. om "Visions du monde et classes sociales" s. 94 og videre). Utgangspunktet er et av mange mulige når det gjelder å bestemme hva som er vesentlig i et fenomen, men samtidig hevder selvsagt Goldmann at det alt svært langt har vist seg å kunne begrunnes empirisk og at det innebærer færre indre motsetninger enn andre utgangspunkt. Dessuten er postulatet om en finalitet i den menneskelige utvikling mulig å forene med vitenskapelig praksis, uten å frata den enhver mening. Men dersom en forstår historien som en dialektisk prosess som inkarnerer utviklingen av sosiale forhold, og umiddelbart knyttet til disse: teorier og kulturell skapen, gis også meningen i ethvert fenomen i forhold til denne.

7. Historien skaper mening.

Her er vi ved en ny forskjell mellom marxistisk/sosiologisk betraktningssmåte og et syn som dominerer moderne fransk litteraturteori. Vurderingen av *verkets mening* og av språket som transhistorisk, overindividuell system viser hvordan litteratursosiologien overflatisk sett har likhetspunkter med, men i virkeligheten skiller seg fundamentalt fra den strukturalismen som er inspirert av Claude Lévi - Strauss' teorier.

8: Litteraturen skaper mening.

I *I Communication* nr. 8/1966 behandler T. Todorov begrepet *mening*.

Slik jeg kan vurdere ut fra denne artikkelen, går han liksom Goldmann med sin genetiske strukturalisme ut fra at en bestemt struktur får mening fra den globale struktur den kan settes inn i. Todorov kommer da til at en ikke kan snakke

om verkets *sens*, dersom en definerer verket som den største enhet. Det ville være en illusjon, etter hans oppfatning, å tro at verket bare trer i forbindelse med seg selv, og for ham hører det til i et univers som er befolket med de verk som alt eksisterer. Et verks mening kan altså bestemmes ved at en refererer til litteraturen som et hele.

For hele den litteratursosiologiske betraktningsmåten er dette et uholdbart standpunkt som i sin siste konsekvens må oppheve litteraturen, gjøre den til en 'immense tautologie', som Doubrovski sier det. Henri Lefebvre kommer med en kritikk som går i samme retning, i en artikkel som han kaller 'Claude Lévi-Strauss et le nouvel élatisme' (9). Han ser i Michel Foucault den som fører til sin ytterste konsekvens en tendens som alt er til stede hos Levi-Strauss og måtte komme dit hen at "le langage, le discours n'ont d'autres référentiel qu'eux meme. La fonction référentielle ne joue que par rapport au contexte. . . Cependant, Marx avait tenté de déterminer le référentiel auquel devait se reporter le discours scientifique pour ne pas tourner en rond sur lui-même et saisir un contenu." Han finner ingen unnskyldning for "ces créations au second degré de caractère réflexif qui se vouent au formalisme. Elles risquent la détérioration qui les ramène de la région des sens à celle des purs signifiants et de celle-ci au niveau des signes sans signification. Au purs pléonasmes."

På tross av denne meget sterke kritikken mot en tendens i strukturalismen, er Lefebvre og Goldmann liksom andre marxistiske teoretikere fullt på det rene med at de ikke selv har løst problemene som språkets spesifikke status reiser. Deres holdning kan derfor te seg som lite fruktbar, som dogmatisme. Likedan får noen følelsen av at de er ute etter å påtvinge forfattere og kritikere sosialt engasjement i snever forstand. Goldmanns litteratursosiologi gir på ingen måte grunnlag for en slik innvending. Selv om den kan være et naturlig grunnlag for en nødvendig ideologikritikk, avskjærer den ikke debatten om språkets og litteraturens spesifitet, men den går til problemet med et annet perspektiv enn kritikere som Foucault og f.eks. Genette. Når Genette drøfter problemet omkring språkets aktive innvirkning det litterære uttrykk, ("Pour l'instant tout tient dans cette idée simple que le langage ne se contente pas d'exprimer dans la réalité, mais qu'il est actif et qu'il découpe. . ."? *Chemins actuels de la critique*, Plon, s. 259), er han inne på et spørsmål som står sentralt i litteratursosiologien. Også Goldmann finner det nødvendig å besvare spørsmålet om hvordan vi forholder oss til språket som overindividuell system, om individets ubevisste overføring av system, verdier og kategorier som det ikke selv har skapt, til det litterære verk. Men i motsetning til Genette slår han seg ikke til ro med at vi er fange i et system, i våre ubevisste strukturer, men går konkret til de mennesker som Genette også hevder er språket. Analysen må da rettes mot den gruppe for hvem disse kategoriene, disse strukturene representerer et funksjonelt, meningsfylt svar på en situasjon, hvor disse strukturene har konkret eksistens. (Se Goldmanns artikkel om *Le sujet de la création culturelle*. 10).

Hovedoppgaven for en litteratursosiologisk forskning i dag må nettopp bli å vise hvordan den sosiale gruppe og de symbolske formene konkret forholder seg til hverandre. Etterhvert er en del forskere kommet igang med dette. Noen av dem er representert i et spesialnummer av *Revue Internationale des Sciences Sociales*, som kommet ut på engelsk og fransk. 11). Ved siden av Goldmann og hans medarbeidere som bl.a. forsker over romanens utvikling, en del kunnskapsteoretiske emner og over Jean Genets teater, er Heidelberg et viktig senter for studier i fransk middelalderdiktning, og i dette spesialnummeret finner vi en konkret og samtidig metodisk interessant artikkel av M. Walz om de undersøkelsene han nå driver omkring poesien ved franske ridderhoff på 1100-tallet. Han synes å anlegge et noe annet perspektiv på sine undersøkelser enn Goldmann, eller er kanskje bare mer forsiktig når han skriver at: "Vi har forsøkt å vise . . . for den utenforstående observatør er poesien et (relativt) ubegrenset objekt og bare tilgjengelig for kunnskap dersom man tar i betraktning den gruppe som dannet forfatterens naturlige horisont da han komponerte verket." Og videre: "Det er lite viktig om vi betrakter de symbolske verk som et sosialt produkt, eller om vi, etter Levi-Strauss, snur på forholdet. For antropologien er det i det ene som i det annet tilfelle for lenge siden blitt selvsagt at gruppen og de symbolske formene bare kan forstås i sitt gjensidige forhold." s. 653).

9: 'Vorverständnis' - *Werkimmanente Betrachtung*.

Det er selvsagt en grei løsning å formulere problemet slik Walz gjør det og gi større rom for dialog, men det er mulig at den andre delen av dette sitatet innebærer at han neglisjer forskerens 'horisont'. Dersom det er en gjensidig relasjon mellom gruppen og de symbolske formene, må vi også regne med dette for forskerens vedkommende, og vi må ta stilling til om det er mulig å verifisere noen utsagn om litteratur i det hele, om en forsker f.eks. vil være istand til å slutte seg fra et litterært verk til hovedlinjene i den sosiale gruppens liv. Den litteratursosiologiske 'approach' har den fordel at en ikke gjør seg illusjoner om forskerens evne til å gå forutsetningsløs til en analyse av menneskelige fenomen. Som vi alt har pekt på, regner en med at enhver klassifisering eller oppregning alleader inneholder et utsagn om hva en regner for vesentlig. Denne problemstillingen er kjent i Tyskland som problemet om 'Vorverständnis', og Adorno uttrykker det slik at "Die Werkimmanente Betrachtung muss immer gewisse Grenze überschreiten, muss immer mehr wissen als von Werke selbst hervorgeht."

Problemet om 'Vorverständnis' kan en enten neglisjere, og få en litterær kritikk og en sosiologi som ganske enkelt pretenderer å si 'sannheten' eller 'noe interessant' om litteratur. Denne slags litterær kritikk er selvsagt den vanligste og ofte den minst interessant. Motsatt kan en ta konsekvensen av erkjen-

nelsen om at ingen går til en analyse fri for fordommer, og generalisere dette forholdet til et utsagn om at det ikke er mulig å finne verkets mening, eller i det minste at det har like så mange meninger som der er lesere, (med en viss, udefinerbar begrensning). En tredje mulighet er å regne med at slik kunnskap neppe kan bli fullstendig 'objektiv', men at en likevel ikke kan gi opp forsøket på å få avklart strukturene i et verk. Ut fra oppfatningen at vi aldri kan forandre vår egen betingethet og vår egen virkelighet uten adekvat kunnskap om det vesentlig i de fenomen som omgir oss, kan en velge å gå til et kulturelt verks genese, til dets tilblivelse i en bestemt historisk og sosial situasjon. Dersom mennesket i sin sosiale praksis, dvs. gruppen, tenderer mot å gi et sammenhengende, koherent svar på den situasjon den står i, og dersom individets mentale kategorier formes i en gruppe, er det mulig å komme meget langt i å finne de betydningsbærende elementene i den struktur som gruppens 'vision du monde' utgjør, og i hvertfall langt på vei korrigere sin egen referanseramme. Dette er hovedtrekkene i en genetisk strukturalisme. Jeg skal ikke her komme inn på spørsmålet om hvilken sammenheng en ellers kunne tenke seg å referere verket til, ut fra den sammen tankegangen om at den globale struktur bestemmer verkets mening og må tas til hjelp for å få kunnskap om denne. Jeg har alt pekt på at litteraturhistorien forkastes som utilstrekkelig, og det samme gjelder den teori som ser forfatterens ubevisste som global struktur.

Det mål som tegner seg opp for litteratursosiologien på det nåværende stadium, er ved positivt forskningsarbeid å utvide feltet for undersøkelsene om sammenhengen mellom strukturene i den sosiale gruppes totale liv, dens måte å oppfatte verden på og å virke inn på den, og i de verk som skapes innenfor denne. Den direkte kunnskapsteoretiske begrunnelsen må vel komme fra psykologisk og sosiologisk forskning på mikroskopplanet. Foreløpig kan litteratursosiologien bekrefte eller avkrefte sine hypoteser ved å stille kravet om at en størst mulig del av teksten i et verk må bli forståelig ut fra den modellen som settes opp.

10: Den litterære tekst.

Dermed er vi over på problemet om den konkrete behandling av den litterære tekst, og en kan spørre om litteratursosiologene med alle sine muligens utmerkede forutgående bemerkninger, egentlig kan si oss noe om hvordan en analyserer en tekst på en forsvarlig måte. Det skulle ha gått fram av det foregående at litteratursosiologien er et prosjekt om å studere verkets mening, *verket som semantisk enhet*. Goldmann har i sine analyser innført begrepet 'vision du monde' nettopp som et instrument for å verifisere en modell av tekstens strukturer, dens indre sammenhenger og vesentlige elementer, gjennom å føre den inn i en global struktur, gruppens liv, (for moderne vest-europeisk litteratur muligens en større sammenheng). — Ved denne siste etappe i forskningen mener han å kunne *forklare* hvordan tekstens struktur er oppstått som funksjonell enhet, men også å kunne verifisere og korrigere sin utgangsmodell.

Hittil har en imidlertid i stor grad latt problemene omkring språklige og 'rent formelle' faktorer ligge. Grunntanken har vært at en ikke kan skille mellom form og innhold og at et koherent, enhetlig organisert kunstverk også vil ha sin tilsvarende form. (I *Le Dieu caché* har imidlertid Goldmann vært inne på disse problemer om formen med sin analyse av Pascals *fragmentform*, og i den senere tid har han innledet undersøkelser som går i den samme retning. Det gjelder om å finne en analyseform som kan gå inn mellom hans nåværende 'forstående' og 'forklarende' metode, og sammen med medarbeidere i Paris og Bryssel arbeider Goldmann med *mikrostrukturene* i visse verk.

Her ser det ut til å være mulig å knytte an til de resultat som moderne lingvistikk har kommet fram til om de litterære virkninger, systemtvang osv.. Dersom et slikt arbeid kan gjennomføres systematisk for flere verk, vil en kunne verifisere f.eks. hypotesen om at bare de element vil få plass i et enhetlig strukturert verk, som ikke bryter denne koherens. (Innenfor en slik enhetlig sammenheng kan det vel og merke finnes elementer av opposisjon og motstridende tendenser, men som nettopp står der som overvunne tendenser. Dette punktet er viktig og er også gjenstand for nye undersøkelser, men det er ikke mulig å komme inn på det her. Goldmann knytter an til Kristevas kjente presentasjon av den russiske formalisten *Baktin*, som en vil kunne se av hans artikkel i *Revue Internationale des Sciences Sociales*. (11). Selv om analysen av mikrostrukturene ennå er på et innledende stadium, har Goldmann lagt fram noen av sine hypoteser, og de foreløpige resultatene i en artikkel om Genets teater (12) og et ennå ikke publisert manuskript. Goldmann mener alt langt på vei å få bekreftet sin hypotese om at: en ikke kan skille mellom form og innhold i det litterære verk; at det litterære univers likevel har forrang for det litterære uttrykk, liksom den globale struktur har det over delstrukturen, men at disse plan står i nær og signifikant sammenheng med hverandre. Denne analysen er foreløpig bare gjennomført for noen få sider af Genets *Les Nègres*, og foreløpig ser det ut til å bekrefte Goldmanns påstand om at dette verket er strukturert ned til den minste detalj, og at det er globalstrukturen som bestemmer denne organiseringen. I *Les Nègres* mener han f.eks. at de formelle elementene føyer seg inn i et univers som er klart historisk. Dette har selvsagt ingenting å gjøre med at Genet tar opp et politisk betont emne (som av mange forøvrig først og fremst oppfattes som psykologisk), Goldmann går på det bestemteste imot at emnevalg eller forfatterens intensjon skulle gjøre et verk mer egnet til en litteratursosiologisk behandling. Det er hele tiden snakk om å finne fram til verkets meningsstrukturer, dets meningsform. En har sagt svært lite om et verk når en har slått fast hvilket emne det tar opp. Dersom det fins tvingende strukturer eller kategorier, er det utenkelig at noen forfattere skulle unngå denne tvangen og andre være underlagt den, like lite som dette er tenkelig for enkelte kritikere i forhold til andre. En an-

nen sak er at det er forskjellig hvilke 'vision du monde' den enkelte leser og den enkelte kritiker til enhver tid vil finne interessante å befatte seg med, men det er vel kanskje på nytt et sosiologisk spørsmål.

For øyeblikket er det vanskelig å si hvordan den litteratur-sosiologiske forskningen kommer til å utvikle seg i konfrontasjon med en sterk tendens til deskriptiv og formelt orientert analyse, hvor antropologiske og ikke-historiske tema står sentralt. På seminaret i Cérisy-la-Salle i 1966 om litteraturkritikken bemerket Jacques Leenhardt at Goldmann ganske sikkert representerer antikverte verdier. Dette var før Mai 1968, og bemerkningen kunne gi stoff til en ny artikkel, men jeg vil avslutte med å uttrykke tro på at det likevel skulle være mulig og fruktbart å skape kontakt mellom den semiologisk og den sosiologisk orienterte litteraturteorien.

Irene Iversen

Bibliografi:

- 1) Georg Lukacs: "Histoire et conscience de classe." Ed. de Minuit. Paris 1960.
- 2) "Littérature et Société (s. 34). Problemes de méthodologie en sociologie de la littérature." Ed. de l'Institut de Sociologie de l'Université Libre de Bruxelles. 1967.
- 3) Jean Piaget: "Qu'est-ce que le structuralisme?" P.U.F., Paris 1967.
- 4) "Die Seele und die Formen". Berlin 1910.
- 5) "La théorie du roman", Ed. Mediation, Paris 1963.
- 6) Lucien Goldmann: *Recherches dialectiques*, Paris 1959. (Gallimard).
- 7) Lucien Sebag: "Marxisme et Structuralisme." Ed. Payot 1964.
- 8) Lucien Goldmann: "Sciences humaines et philosophie." P.U.F. 1952.
- 9) Henri Lefebvre i *L'homme et la société*, nr. 2, 1966 (dec.)
- 10) "L'homme et la société" nr. 6 1967. (Ed. Anthropos).
- 11) *Revue Internationale des Sciences Sociales de L'UNESCO*. decembre 1967.
- 12) Lucien Goldmann: "Le théâtre de Genêt . . ." Cahiers Renaud-Barrault. (Gallimard). nov. 1966.

Se forøvrigt god bibliografi i "Les Chemins actuels de la critique" (10/18), Paris 1968 under "La critique marxiste".

OM LOGISKE KONSTRUKTIONS-FORSKELLE MELLEM "TALESPROG" OG "SKRIFTSPROG". — ET METODE-EXEMPEL.

af Peter Brask.

Ved "talesprog" tænker jeg ikke kun på talt sprog, ved "skriftsprog" ikke kun på skrevet; man kan jo nedskrive en konversation og oplæse en kancelliskrivelse. Fagligt kan man kun henvise til foreliggende sprogmateriale: den tekst, den båndoptagelse.

Alligevel synes mange danskere, at man vist bør rette sig efter andre normer når man skriver, end når man taler. Den der læser meget, vil nærme sin private tale-norm til en skriftsproglig. Den der læser endnu mere, vil efterhånden kunne finde den rette talestil til den enkelte tale-situation. Han styrer ikke mere sin tale blot intuitivt efter en "umiddelbar" talenorm men er blevet dreven retorik; normen virker under stadigt hensyn til situationen. Gør den ikke det, men dyrker blot sig selv selvhverligt, bliver han pedanten, — ciceronianus.

I vor vage hverdagsfølelse af det "rette" skriftsprog hviler smuldrende rester af klassisk dannelse. Nogle dansklæsere tror sig endnu forvaltere af denne "stil" og retter sig men især andre derefter. Men blot at bevise dens nutidige existens ville nok kræve et stort arbejde, — herunder også en udredning af skriftsprogsnormernes sociale baggrund (ikke for intet er "classicus" oprindelig "et medlem af højeste skatteklasse"!). Imidlertid: en almen norm for skriftlig fremstilling har vi ikke mere. Kun få vil finde det rimeligt at forlange af fx. gymnasiaster at de skulle stræbe efter en rigt nuanceret hypotaxe med dens minutiøse afvejning af de enkelte tankeleds indbyrdes vægtighed, — en mobile-stil som kræver en reflexionsgrad, der sjældent forefindes hos de filosofiske u-skyldige. Men hvad da? Her kommer et dilemma, som ikke er blot pædagogisk. Vi ved næsten intet om talesproget: sprogforskernes materiale har næsten kun været skrevet sprog, forfattersprog; af det talte er næsten kun lydsiden udforsket, resten kun causerende berørt endnu.

Endnu foresvæver der de pligtskrivende og retteren visse forestillinger om 'velafrundede perioder', 'logisk opbygning', 'sammenhæng i fremstillingen' og lignende. Men hvad er kriterierne for opfyldelsen af disse krav eller normer? Man kender dem næppe — men det er alligevel dem, som stiles oftest rettes og bedømmes ud fra! Måske endda "stil"?

Forudsætning for en revision af disse halvbevidste normer er en nøjere erkendelse af forskellene mellem det talte hverdagssprog og det skriftlige. Her skal fremføres et beskedent experiment, der kan antyde en metode til analyse af sådanne forskelle.

Jeg har taget en stump tekst, der skal illudere som talesprog, omskrevet den efter en intuitivt fornemmet "skriftsprogsnorm", og sammenlignet de to teksters logisk-syntaktiske struktur.